

ZABRANE I OGRANIČENJA GLAGOLJANJA U RIJECI

Ispitujući književnoumjetnička štiva, stilistika slijedi pravilo po kojem isto nije isto. Rečeno znači da glasovno isti simbol, opetovan, ima novo značenje u novom surjeđu. Sama činjenica da se nešto opetuje stvara od svakoga novog, naizgled istovjetnog simbola drukčiji motiv. Srodno nam se pravilo nameće i u proučavanju zabrana glagoljice i glagoljanja. Ako sve dosad spomenute zabrane izdvojimo, povežemo i posebno proučimo, shvatit ćemo kolika je njihova važnost.

Glagoljanje, posebnost i iznimka u Katoličkoj crkvi koju kao pogodnost odobrenu na najvišem crkvenom mjestu koristi samo malobrojan hrvatski narod, smetalo je tuđinskim političkim i višim izvandomovinskim crkvenim vlastima, te su one gotovo sve vrijeme njegova postojanja, s iznimkom slučajeva u kojima im je njegovo priznanje diplomatski koristilo, donosili zabrane i ograničenja kojima su ga u konačnici htjeli suzbiti. Najviše zabrana odnosilo se upravo na riječko glagoljanje, a donosile su se uglavnom sustavno od 925. do pred konac trajanja glagoljaštva godine 1944.

Zabrane i ograničenja glagoljanja nekad su više, a nekad manje izazivali uzmak glagoljaštva, ali ga nikad nisu potpuno suzbili, štoviše, u nekim su povijesnim razdobljima zabrane poticale na njegovu jaču obranu i podizale svijest o povezanosti glagoljaštva sa zavičajnom i narodnom samosvojnošću. Danas, nakon što se tijekom protekloga stoljeća i pol u navodno znanstvenim a zapravo najčešće politikantskim istraživanjima glagoljicu i glagoljaštvo u Rijeci prešućivalo ili prikazivalo kao noviju uvezenu pojavu, upravo nekadašnje zabrane i ograničenja dokazuju njihovu dugovjeku postojanost i trajanje.

Poznata su najstarija ograničenja glagoljanja koja su se odnosila i na Rijeku: ono iz godine 925., doneseno u Splitu na pokrajinskom crkvenom saboru, na kojem je zaključkom desetim ograničena mogućnost ređenja glagoljaša, i ono iz 1060., također doneseno na Saboru u Splitu nakon papina poziva da se ne podupire glagoljaštvo.⁵²⁶ Ta su dva ograničenja donesena u vrijeme dok je Rijeka još bila pod crkvenom vlašću koja se obnašala iz središta unutar hrvatske države, no padom dijela hrvatske Krajine, odnosno Riječkoga arhidakonata pod njemačku vlast godine 1116. i njegovim pripajanjem Pulskoj biskupiji, zabrane dolaze iz upravnih središta građanskih i crkvenih koja su izvan hrvatskoga državnog a nekad i etničkog prostora.

Nakon dužega vremenskog razdoblja za kojega nisu poznati podaci o upletanju crkvenih ni svjetovnih vlasti u pravo glagoljanja, godine 1443. došlo je do prvoga poznatog pokušaja ukidanja glagoljanja izravno u Rijeci. Naime, 28. prosinca 1443. u pisarnici riječkoga javnog bilježnika Antuna de Renna de Mutina sastali su se riječki kapetan Jakob Raunacher, arhidakon i župnik riječki Matej pok. Dunata i Stjepan Blažinić, te vijećnici (suci) Ambrozije (Krezolić), Stjepan Ružević, Mavro Vidonić, Kuzma Radolić, Vid pok. Mateja, Nikola Mikolić i Tomaš pok. Nikole i tu su potpisali prisegu da će svi jednodušno i svim silama raditi na tom da se u poslovanje riječke zborne crkve i u riječki kaptol uvede uporaba latinskoga jezika, te da se nitko od njih nikada neće protiviti ovoj stvari svoje prisege, koju su dali svom zemaljskom gospodaru Reimbertu III. Walseeu i gradu Rijeci. Bilježnik de Renno upisao je ovu prisegu u svoju knjigu 29. prosinca 1443.⁵²⁷

Nazočnost gradskoga kapetana pri potpisivanju prisege znakom je da je ona bila željom zemaljskoga gospodara, a činjenica da se priseže na to da će se nastojati u poslovanje mjesne crkve i kaptola uvesti latinski jezik, znak je da njega

⁵²⁶ Eduard Hercigonja, *Glagoljaštvo i glagolizam*, str. 378.

⁵²⁷ Vjekoslav Štefanić, *Glagoljica u Rijeci*, str. 401-402; Milorad Stojević, *Glagoljica u Rijeci*, str. 185 i 188; Darko Deković, *Zapisnik misni*, str. 41.

ondje još nema, odnosno da se poslovanje i bogoslužje u kapitolu obavljaju na hrvatskom i staroslavenskom.

Vrlo je vjerojatno da su tada poduzete i određene mjere s namjerom uvođenja latinskoga jezika. Vjerojatno je u tadašnji nauk pripravnika za svećeništvo uvedeno i učenje latinskoga jer već dvanaest godina nakon prisege novi zemaljski gospodar Rijeke knez Wolfgang Walsee traži donošenje nove zabrane, pa je prema njegovu izričitom nalogu gradsko vijeće 11. veljače 1455. donijelo zaključak da od tada pa unaprijed nijedan svećenik ne smije postati kanonikom riječkoga kapitola ukoliko ne zna latinski, niti se smije poslati na ređenje biskupu onaj klerik koji ne zna čitati latinski. Nije poznato kako se provodila navedena zabrana, ali je iz daljnjih zbivanja vidljivo da je riječko svećenstvo nastavilo glagoljati, što je bila djelomična pobjeda većinskoga riječkog hrvatskog građanstva nad zemaljskim gospodarom, pulskim biskupom, a najviše nad malobrojnim tuđinskim trgovačkim vladajućim slojem koji je, ako je za velikih blagdana htio pribivati svečanoj misi u riječkoj zornoj crkvi, morao slušati obred i pjevanje na njemu nepoznatom – staroslavenskom. Misi na latinskom taj je stranački sloj mogao pribivati vjerojatno u crkvi sv. Vida koja je bila uz gradsku utvrdu, i nakon 1315. u augustinskoj samostanskoj crkvi sv. Jeronima.

Nakon dužega razdoblja tijekom kojega nisu poznate zabrane glagoljanja, godine 1593. pulski biskup Claudio Sozomeno zabranio je glagoljanje u riječkoj zornoj crkvi. Ova je zabrana izazvala neočekivano oštar otpor riječkih građana i gradskoga vijeća koji se, prema do danas poznatim izvorima, očitovao u za ono doba neuobičajenoj odluci da se obustavljaju sva podavanja riječkoj Crkvi dok se u zornu crkvu ne vrati sveta misa na, kako su to sami gradski vijećnici u odluci naveli, njihovom materinskom hrvatskom jeziku. Taj sukob Riječana i pulskoga biskupa, koji je očito izazvao i zemaljske gospodare grada, završio je tako da je biskup odustao od potpune zabrane i 12. srpnja 1594. dopustio da se u riječkoj zornoj crkvi glagolja uz određena ograničenja, na koja su se poslije pozivali svi oni koji su također pokušavali u Rijeci zabraniti

glagoljanje. Koliko god je tada otpor Riječana da zaštite glagoljanje bio jak, ono je u Rijeci, gradu koji je bio jako prometno i trgovačko središte i koji je zbog toga bio pod jakim i stalnim utjecajem latinske i germanske kulture, običaja i jezika, postupno uzimalo iz svjetovnoga života i opstajalo uglavnom samo u crkvi. Ovom Sozomenovom zabranom riječko glagoljaštvo doživjelo je jak udar, od kojega nije nestalo, ali se od njega nikad više nije potpuno oporavilo.

Očito je pulski biskup Claudio Sozomeno svoju zabranu glagoljanja donio preuranjeno i diplomatski preoštro, ali ipak u skladu s ozračjem kakvo je vladalo u Katoličkoj crkvi nakon Tridentskoga sabora i u skladu s povijesnim okolnostima koje su takvoj zabrani pogodovale. To je vidljivo iz činjenice da tri godine nakon te zabrane, godine 1596., pokrajinski sinod u Ogleju (Akvileji), na kojemu službeno nazoči i pulski biskup, preporučuje blažu i postupnu latinizaciju glagoljaškoga obreda na području Istre i Rijeke.⁵²⁸

Kod procjene siline kojom je Sozomeno pokušao nametnuti svoju zabranu riječkoj Crkvi možda bi trebalo uzeti u obzir i činjenicu da je on u Pulu dospio iz područja grčkopravoslavne crkve u kojoj je bio u prigodi da se kao pripadnik manjinske katoličke zajednice oštro bori za njezin vjerski opstanak. Moguće je da je on u glagoljaškom obredu nazirao sličnost s pravoslavnim bogoslužjem, što ga je moglo potaknuti da u odnosu prema glagoljaštvu bude pristran i da ga više od ostalih prelata smatra opasnošću koja bi mogla zaprijetiti jedinstvu latinskoga obreda Katoličke crkve.

O sličnim pokušajima zamjene glagoljaškoga obreda latinskim na izvorno glagoljaškim područjima ponekih istarskih biskupija, ali koje su uslijedile tek nakon Oglejskoga sinoda, doznaje se iz izjave porečkoga biskupa Lippomana rimskoj kuriji iz 1601. u kojoj on izvješćuje da je zabranio ređenja onih svećeničkih pripravnika koji ne znaju latinski i talijanski, te iz izvješća pićanskoga biskupa Zare iz godine 1604. o uspješno

⁵²⁸ Vjekoslav Štefanić, *Glagoljica u Rijeci*, str. 411.

provedenoj sustavnoj latinizaciji obreda u njegovoj biskupiji i o naredbi da se ubuduće uči samo »latinska knjiga«.

Riječani su i nakon zabrane iz 1593. i nakon preporuka Oglejskoga sinoda iz 1596. nastojali obraniti svoje pravo na glagoljanje i vjerojatno su kršili nametnutu zabranu, jer već 1611. novi pulski biskup Cornelio Sozomeno (brat Claudia Sozomena koji je 1607. umro) riječkom arhidakonu upućuje službeno pismo u kojem pod prijetnjom ozbiljnih crkvenih kazni zahtijeva u Rijeci uporabu latinskoga jezika u bogoslužju.

Nije poznato u kojoj se mjeri u Rijeci primjenjivala naredba Cornelia Sozomena, no očito je da su se zabrane ponavljale, o čemu svjedoče zapisnici s biskupskih vizitacija riječke župe i Riječkoga arhidakonata. Vizitaciju je 1658. u doba pulskoga biskupa Alvisea Marcella obavio biskupski namjesnik Francesco Bartiroma, i to od 14. listopada do 25. studenog. U zapisnik s vizitacije upisana je Bartiromina opomena riječkomu zbornomu kaptolu od 27. listopada 1658. da se strogo, pod prijetnjom kazne, poštuje odredba tada već pokojnih Marina de Furlanisa, biskupskoga namjesnika, i Giulia Sozomena, biskupskoga namjesnika-parničara (generalnog auditora), te zabrana biskupa Claudia Sozomena od 12. srpnja 1594. u kojoj navodno stoji da se svakoga pomičnoga blagdana, drugih blagdana i jedne nedjelje u mjesecu pjevaju mise na latinskom, a u ostale dane na hrvatskom jeziku, te da se u slučaju nepoštivanja odredbi vrati stečena zarada.⁵²⁹

Iz ove je Bartiromine opomene vidljivo da su nakon zabrane Cornelia Sozomena iz 1611. uslijedile najmanje još dvije zabrane: jedna Martina de Furlanisa, generalnog vikara Pule, i druga Giulia Sozomena, generalnog auditora pulskoga biskupa.

Tijekom vizitacije Bartiroma je donio još neke zabrane, među kojima zabranu prikazivanja u crkvi hrvatske *Muke*

⁵²⁹ Benedicta Cristofoli, *Pagine di storia fumana*, str. 8; Nina Kudiš-Burić i Nenad Labus (prir.), *U kraljevskim stranama*, str. 39.

gospodina našega, koja je u zapisniku s vizitacije upisana na dan 27. listopada 1658.⁵³⁰

Među inim, Bartiroma je onim svećenicima koji govore misu na hrvatskom (*in lingua illirica*) naredio da je ne smiju govoriti »na svoj način«, jer da je to »teška zloporaba propisa Svete Rimske Crkve«, nego da ju kazuju prema posljednjem tiskanom misalu, a taj je bio glagoljički istočnoslavenizirani Levakovićev misal iz 1631., protiv kojega je u Rijeci tada postojala stanovita oporba. Ta se zabrana, u zapisnik upisana također 27. listopada 1658.,⁵³¹ odnosila i na glagoljaša Jurja Manzina koji je tada već bio rukom napisao svoj hrvatskolatinički *Missal Hervaski*. Taj se misal rukom prepisivao i iz njega se misa služila u Rijeci i diljem riječke okolice do izdanja Parčićeva misala 1893.⁵³²

Iz Koblerovih istraživanja povijesti Rijeke poznato je da je ubrzo nakon Bartiromine vizitacije, već 1663., donesena nova zabrana glagoljanja u Rijeci.⁵³³ Kako Kobler uz ovaj podatak nije naveo izvor niti je pobliže opisao zabranu, nije moguće utvrditi je li mislio na zabranu služenja glagoljaške mise u samostanskoj crkvi riječkih benediktinki što ju je te godine donio pulski biskup Bernardin Corniani (1664-1689) ili na kakvu drugu zabranu.

Nakon što je godine 1890. umro riječki župnik Ivan Fiamin, hrvatski domoljub i pisac, na njegovo je mjesto 8. rujna 1891. za riječkoga župnika postavljen Riječanin Kajetan Bedini, dotadašnji kanonik u Senju. Dolaskom Bedinija na mjesto riječkoga župnika zabrane glagoljanja više ne dolaze iz vanjskih središta, već iz samoga vrha riječke Crkve. Iako glagoljaš po dotadašnjem djelovanju, Bedini podilazi riječkoj mađarsko-talijanaškoj politici te započinje s istiskivanjem hr-

⁵³⁰ Nina Kudiš-Burić i Nenad Labus (prir.), *U kraljevskim stranama*, str. 39.

⁵³¹ Isti, *U kraljevskim stranama*, str. 40.

⁵³² Darko Deković, *Missal hervaski*, passim.

⁵³³ Giovanni Kobler, *Memorie I*, str. 133; Vjekoslav Štiefanić, *Glagoljica u Rijeci*, str. 414.

vatskoga bogoslužja i jezika iz riječke zborne i župne crkve.⁵³⁴ On, tjedan nakon što je postavljen za župnika, uvodi u župnu crkvu ženidbeno napovijedanje na talijanskom, koje je dotad od pamtivijeka bilo na hrvatskom, a mjesec dana nakon postavljenja ukida hrvatsku konventualnu misu i naređuje da svi crkveni obredi moraju biti na latinskom. U peštanskom listu »Magyar Hirlap« od 14. studenoga 1891. iznosi niz neistina o riječkom glagoljaštvu izjavljujući kako je stao na kraj zloporabi slavenskoga jezika u riječkoj crkvi te da mu je u tom pomogao niz mađarskih političkih uglednika.⁵³⁵ Iako 20. studenoga 1891. u riječkome dnevnom listu »Bilancia« nastoji ublažiti svoje izjave dane »Magyar Hirlapu«, ništa bitno ne opovrgava.⁵³⁶

Poslije Bedinija, tj. nakon godine 1896., kako su Štefaniću zasjeđočili stari svećenici riječke Crkve don Nikola Polić i vlč. dr. Josip Francisković, u »Veloj crekvi«, to jest u riječkoj zbornoj, odnosno župnoj crkvi, sve do talijanskoga zaposjednuća Rijeke godine 1918. hrvatska konventualna misa ostala je ukinuta, dok su se zornice, kao i Muka na Cvjetnicu i Veliki petak ipak pjevale hrvatski.

Godine 1920., tijekom talijanskoga zaposjednuća Rijeke (1918-1924), kako bi se isključio utjecaj senjskoga biskupa, postavljan je na čelo riječke Crkve apostolski administrator, a godine 1925., za talijanske civilne uprave (1924-1943/1945), osnovana je Riječka biskupija za Rijeku i susjedne hrvatske i slovenske župe koje su se našle unutar granica Kraljevine Italije. Prvi riječki biskup bio je Izidor Šajin (Sain). Usporedno s osnutkom Riječke biskupije iste godine održane su tzv. Nettunske konvencije, na kojima je sklopljen dogovor između jugoslavenskoga i talijanskoga režima o zaštiti narodnosne, vjerske i kulturne autonomije pravoslavnih općina u Rijeci, Peroju i Trstu. Ta se konvencija mogla primijeniti i na zaštitu stečenih vjerskih prava hrvatskih glagoljaša na zaposjed-

⁵³⁴ Vjekoslav Štefanić, *Glagoljica u Rijeci*, str. 415.

⁵³⁵ *Ibid.*, str. 416; *Bilancia* (Rijeka) od 18. studenoga 1891.

⁵³⁶ *Ibid.*; *Bilancia* od 20. studenoga 1891.

nutim područjima Istre i Rijeke, ali beogradski jugoslavenski režim nije ni pokušao tražiti njezinu primjenu na hrvatske glagoljaše.

Ograničenja glagoljanja nisu se u Rijeci provodila samo izričitim zabranama i nalogima, već i sustavnim protuhrvatskim i talijanaškim odgojem, pa čak i protjerivanjem svećenika glagoljaša. Tako prvi riječki biskup msgr. Šajin godine 1927. otvara u Rijeci »malo« talijansko sjemenište, preteču današnjega sjemeništa i bogoslovije, u kojem je bilo zabranjeno govoriti hrvatski, a pitomcima se »sustavno brisalo svijest o njihovim hrvatskim korijenima, a ugrađivalo im se, na umjetni način, talijanstvo«. ⁵³⁷

Šajinov nasljednik Antonio Santin dopušta i sam potiče protjerivanje hrvatskih svećenika, uglavnom glagoljaša, iz Rijeke. Protjerani su župnik riječki Ivan Kukanić i njegov kapelan Antun Juretić. Protjerano je i svih osam hrvatskih kapucina. Biskup imenuje kanonicima samo Talijane. Zabranjuje se hrvatski jezik u propovijedima, procesijama, na sprovodima, u vjeronauku, pa čak i u ispovijedima. Biskupska pastirska pisma izdaju se isključivo na talijanskom.

Na poticaj riječkoga biskupa Santina vatikanski Zbor za širenje vjere donio je 23. kolovoza 1934. posebnu odluku o zabrani služenja glagoljaških misa na području Riječke biskupije. ⁵³⁸

Očito je na području Riječke biskupije unatoč zabrani još uvijek bilo onih koji su glagoljali, pa biskup Santin 1. studenoga 1936. izdaje novu naredbu kojom se ponavlja zabrana glagoljanja pod prijetnjom suspenzije *a divinis*. ⁵³⁹

Nakon Santina riječkim biskupom postaje msgr. Ugo Camozzo, rodnom iz Milana, koji stoluje u Rijeci za Drugoga svjetskog rata, do 3. kolovoza 1947.

⁵³⁷ Mile Bogović, *Sjemenište i teologija*, str. 216 i 220.

⁵³⁸ Vjekoslav Štefanić, *Glagoljica u Rijeci*, str. 417.

⁵³⁹ Ibid.

Koncem 1943., nakon pada fašističke Italije 8. rujna i dolaska njemačke vlasti u Rijeku, u gradu je sedam rimokatoličkih župa. Uz biskupa Camozza 26 je biskupijskih svećenika i 19 redovnika. Od njih niti jedan nije Hrvat i niti jedan od njih neće ostati u Rijeci nakon priključenja Rijeke Hrvatskoj, no stanje je u okolnim mjestima drukčije. Ondje još ima glagoljaša, jer tijekom 1944. biskup Camozzo obnavlja zabrane glagoljanja donesene pred gotovo deset godina, za početka fašističke vladavine.

Pod njemačkom vojnom gradskom upravom stanje u riječkoj Crkvi postupno se mijenja, i dana 1. rujna 1944. u crkvi Marijina Uznesenja nakon višegodišnjega prekida izazvanoga zabranama održana je prva misa za Hrvate, koju je vjerojatno održao neki od starijih potalijančenih hrvatskih svećenika.⁵⁴⁰

I nakon konačnoga priključenja Rijeke, Istre i Zadra Hrvatskoj (15. rujna 1947), zamjenik apostolskoga nuncija u Beogradu Silvio Oddi dana 5. svibnja 1950. biskupu i apostolskome administratoru Dragutinu Nežiću upućuje pismo, u kojemu se osvrće na podatke o navodnome »uvođenju« stasoslavenskoga jezika u liturgiju u nekim istarskim župama, koje da je učinjeno mimo odredaba što ih je o tome donijela Sveta Stolica, te moli biskupa da upozori svećenike kako je bilo kakvu liturgijsku »inovaciju« zabranjeno uvoditi bez izričite dozvole Svete Stolice.⁵⁴¹

Bio je to posljednji pokušaj ograničavanja glagoljanja prije prve korizmene nedjelje 1965., kad je, točno tisuću i sto godina nakon ćirilometodske misije, u Hrvatskoj provedena odluka Drugoga vatikanskog sabora o uvođenju narodnih jezika u liturgiju katoličke crkve,⁵⁴² čime je ostvaren cilj nastanka i dugovjekoga postojanja glagoljaštva.

⁵⁴⁰ Luigi Maria Torcoletti, *Ljetopis župe*, prema: Mile Bogović, *Crkva u Rijeci*, str. 160.

⁵⁴¹ Pismo Silvija Oddija, nuncija u Beogradu, biskupu Nežiću od 5. svibnja 1952. Pismohrana Pulske biskupije.

⁵⁴² Branko Fučić, *Hrvatski glagoljski i ćirilski natpisi*, str. 261.

Zabrane i ograničenja glagoljanja, protjerivanja glagoljaša i paljenje i uništavanje glagoljičkih i inih hrvatskih štiva nisu uništile glagoljaštvo. Ono je u Rijeci trajalo od svoga nastanka u davnom 9. st. do polovice 20. st., postiglo je svoj cilj i odigralo presudnu ulogu u vjerskom odgoju i u zaštiti samosvojnosti hrvatskoga naroda.